

Barbie eta Superman: beste aukerarik ote?
Artearen Hezkuntzaren eta Gorputz Hezkuntzaren bidezko
diziplinartekotasuna haurren pentsamendu kritikoa sustatzeko

Barbie and Superman, is there another option?
Interdisciplinarity between Art Education and Physical Education
as a resource for promoting critical thinking in children

Estibaliz Gutierrez Ajamil*, Galder Perez de Pipaon Exposito

Musika, Plastiketa eta Gorputz Adierazpenaren Didaktika Saila. Hezkuntza eta Kirol Fakultatea (UPV/EHU)

LABURPENA: Diziplinartekotasunak hainbat abantaila izan ditzake Lehen Hezkuntzan; horien artean, kontzeptu teorikoen eta metodologia praktikoen artean loturak ezartzea, edota eguneroko arazoei aurre egiteko ikuspuntu eta baliabide desberdinak garatzeko aukera ematea. Planteamendu horretatik abiatuta, kasuazterketa bat egiten da bi helbururekin: alde batetik, 6. mailako ikasleriak dituen gorputz osasuntsuari buruzko aurreiritziak identifikatzea, eta bestetik, gai horri buruzko ezagutzak garatzeko Gorputz Hezkuntzaren eta Artearen Hezkuntzaren bidezko proiektu baten eraginkortasuna ebaluatzea. Emaitzek erakusten dutenez, parte-hartzaileen osasunari eta gorputz-irudiari buruzko aurreiritziak zuzenki erlazionatuta daude ikusizko kulturaren kontsumitzen dituzten estereotipoekin. Horretaz gain, ondorioztatu da Artearen Hezkuntzaren eta Gorputz Hezkuntzaren arteko elkarlanak ikasleen adierazpen-gaitasunak sustatzen dituela, osagarriak diren hiru komunikazio-bide eskaintzen baititu: hitzen bidezkoa, gorputz-adierazpena eta ikusizko lengoia. Gainera, metodologia praktikoa, motibatzaile eta erakargarria bidez, parte-hartzaileek eduki eta eredu berriak barnatzea lortzen dute, bai eta beren aurreiritziez hausnartzea eta estereotipatutako irudiei buruzko pentsamendu kritikoa garatzea ere, gorputz-aniztasunarekiko begirunea suspertuz.

GAKO-HITZAK: Diziplinartekotasuna, Lehen Hezkuntza, Artearen Hezkuntza, Gorputz Hezkuntza, irudi fisikoa, pentsamendu kritikoa.

ABSTRACT: *Interdisciplinary work in primary education offers a number of advantages, such as the opportunity to establish links between theoretical concepts and practical methods, or to develop different points of view and strategies to deal with everyday problems. Based on this approach, we analyse a case study for two purposes: on the one hand, to identify existing preconceptions about healthy bodies in the minds of 6th grade students, and on the other, to evaluate the results of a project in which the areas of Physical Education and Art Education collaborate to increase students' knowledge on this issue. The results show that participants have preconceptions about health and body image that are directly related to the stereotypes they consume through visual culture. We also observed that the interaction between the areas of Art Education and Physical Education promotes pupils' ability to express themselves by offering them three complementary means of communication: verbal language, body language, and visual language. In addition, through practical, motivating, and engaging methods, participants are able to internalise new concepts and role models, reflect on their preconceptions, and finally develop critical thinking skills in relation to stereotypical images and build respect for body diversity.*

KEYWORDS: *Interdisciplinarity, Primary Education, Art Education, Physical Education, body image, critical thinking.*

* **Harremanetan jartzeko / Corresponding author:** Estibaliz Gutierrez Ajamil. Musika, Plastiketa eta Gorputz Adierazpenaren Didaktika Saila. Hezkuntza eta Kirol Fakultatea (UPV/EHU). Juan Ibañez de Sto. Domingo, 1 (01006 Vitoria-Gasteiz). – estibaliz.gutierrez@ehu.eus – <https://orcid.org/0000-0001-7784-0639>

Nola aipatu / How to cite: Gutierrez Ajamil, Estibaliz; Perez de Pipaon Exposito, Galder (2022). «Barbie eta Superman: beste aukerarik ote? Artearen Hezkuntzaren eta Gorputz Hezkuntzaren bidezko diziplinartekotasuna haurren pentsamendu kritikoa sustatzeko». *Tantak*, 34(2), 169-190. (<https://doi.org/10.1387/tantak.23916>).

Jasotze-data: 2022/09/23; Onartze-data: 2023/03/29.

ISSN 0214-9753 - eISSN 2444-3581 / © 2022 UPV/EHU

Lan hau Creative Commons Aitortu-EzKomertziala-LanEratorririkGabe 4.0 Nazioartekoa lizentzia baten mende dago

1. SARRERA: DIZIPLINARTEKOTASUNAREN MUGAK ETA ABANTAILAK

Gaur egungo hezkuntzak irakaskuntza-proiektu kooperatiboen alde egin ohi du, zeren eta ezagutza alorrak erlazionatzeak eta jakintzagaiak konpartitzeak ikasketa-prozesua aberasten baitu, arazo teoriko eta praktikoei aurre egiteko baliabide eraginkorrak sortuz. Irakaskuntza kooperatibo mota desberdinen artean, lan honetan diziplinartekotasunaren modalitatean sakondu nahi dugu. Llano *et al.*-k (2016) diotenez, hezkuntza-sistema duela mende bat baino gehiago hasi zen diziplinartekotasunaren beharraz ohartzen, kontuan hartuta espezialitateen alor mugatuak ez zirela nahikoak garaiko errealitatearen arazo konplexuak ebazteko. Acosta-k (2016) diziplinartekotasunaren bi ezaugarri identifikatzen ditu abantaila gisa: muga batzuk apurtzea (bereziki, teoria vs. praktika, eta lan kognitiboa vs. eskulanaren ohiko aldea) eta ikasgaien arteko hierarkia gainditzea. Lehen Hezkuntzako ikaskuntza-prozesuan diziplinartekotasuna onuragarria izan daitekeela ukazina da, baina tipologia honetako kalitatezko jarduerak sortzea ez da erreza, hainbat zeregin eskatzen baitie irakasleei, haien artean eskolako testuinguru ulertzea eta egoeraren analisia egitea, helburuak adostea, konpartitutako prestakuntza fase bat aurrera eramatea, unitate didaktiko integratzaile bat sortzea, programazioak koordinatzea, eta ebaluatzeak irizpideak adostea (Acosta, 2016). Ikasgai desberdinetako zeregin hauek berez konplexuak dira, eta haien arteko koordinazioa gauzatzeak lan-zama gehigarria dakar.

Hala ere, hezkuntzako curriculum formalak ezartzen ditu zeharka lantzeko eduki eta konpetentzia batzuk, oinarri izan daitezkeenak diziplinartekotasuna sustatzeko. Metodologiaren aldetik, Acosta-k (2016) hiru multzotan sailkatzen ditu diziplinartekotasun tipologiak: partzialak (irakasgai batek beste baten ezagutza zehatza behar duenean), osoak (bi irakasgairen edo gehiagoren artean proiektu berria sortzen dutenean) edo zeharkakoak (irakasgai desberdinek jakintzagai edo eduki bat konpartitzen dutenean, bakoitzak bere eremua mugatuta mantenduz). Irizpide horiei jarraituz, lan honetan jorratzen den gaia «gorputz osasuntsua» izanik, eta Heziberri 2020ko curriculumean oinarrituz, zeharkako diziplinartekotasuna landu zitekeen, osasunaren kontzeptua alderdi ezberdinetatik jorra daitekeelako; izan ere, Gorputz Hezkuntzan alderdi fisikoa garatu daiteke, Natur Zientzietan ikuspegi biologikoa, Gizarte Zientzietan ezagutza kulturala, eta abar, «osasuna» zeharkako eduki pedagogikoa bihurtuz.

Hemen aurkezten den ikerketan, berriz, aztertu nahi izan da nolako eragina daukan publikitateak umeen gaur egungo osasunaren kontzeptuan eta iruditegian. Horretarako, bi arlo nagusik hartzen dute parte: Artearen Hezkuntzak eta Gorputz Hezkuntzak, metodologikoki diziplinarteko proiektu oso bat diseinatuz. Hala ere, ikerketa hau aurrera eramateko, hiru ikasgaik hartu dute parte, bakoitzak lengoia mota batean komunikatzeko aukera

ematen baitu: tutoretzetan hitzen bidezko eztabaidak erabili dira, Gorputz Hezkuntzan adierazpen motorra, eta Artearen Hezkuntzan ikusizko lengoia edo adierazpen grafikoa. Ikasgaien arteko koordinazioaz eta elkarlanaz gain, horrelako proiektu bat gauzatzeko beste zailtasun bat gehitzen da: alegia, estatu-mailan Lehen Hezkuntzako Graduetan Artea eta Ikusizko Kulturako espezialitatea ez dagoela, eta horregatik normalean ikasgai honen arduradunak tutoreak edota musika edo ingeleseko irakasleak izan ohi direla, Artearen Hezkuntzan ezagutza nahikorik ez dutenak. Huerta (2019) gaur egungo errealtate honetan kokatzen da, Artearen Hezkuntzan espezialiterik ez egotearen ondorioa plazaratuz: plastika ikasgaia eskoletako ordutegietan murriztuta edo alboratuta egoten da, beste espezialitateko irakasleek pedagogikoki denbora hori nola aprobetxa daitekeen ez baitakite; azken finean, Lehen Hezkuntzan Artea gutxietsia izaten da. Horregatik, aditu honek aldarrikatzen du zeharkako Artearen Hezkuntza bat, beste ikasgai eta arloetarako baliogarria izan daitekeena, metodologia sortzaile, parte-hartzaile eta berritzaileak sustatuz. Paradigma eta errealtate honetatik abiatzen da gure ikerketa hau, horretarako bi alderdi teorikotan oinarrituz: gaur egungo Gorputz Hezkuntzaren erronkak eta Artearen Hezkuntzarako joera garaikideak.

1.1. Gorputz Hezkuntzaren erronkak gaur egun

Gorputz Hezkuntzako arloak baditu diziplinarteko proiektuetan parte-hartzeko baliabide ugari; Martínez-Santos *et al.*-k dioten bezala, kirolak edo joko/jolasek beste ikasgaietako edukiak lantzen lagundu dezakete: «horrela ekinez, elkarrekin partekatuz, zientzia, artea, literatura eta, noski, motrizitatea, etekin handiagoa ateratzeko bidean egongo dira» (2021, 44. or). Ikuspuntu horretatik, lan honetan «gorputz osasuntsuaren iruditerian» sakondu nahi den heinean, «osasuna»-ren esanahia zehazteko beharra dago, eta baita osasunaren irakaskuntzarekiko Gorputz Hezkuntzaren arloak dituen konpetentziak eta erronkak aztertzeke ere. Osasunaren definizioari erreparatuz, Munduko Osasun Erakundea (MOE)-ek bere konstituzioan adierazten du osasuna ez dela soilik afekzioen edo gaixotasunen falta, baizik baita ongizate mentala, fisikoa eta soziala bere osotasunean izatea ere (MOE, 1948, Alcantarak aipatua, 2008). Beraz, gizaki osasuntsuak izateko, garapen holistikoa beharrezkoa egiten da, hau da, norberaren alderdi mentala, fisikoa eta soziala zaintzea, eta horiek eskolan landu beharreko edukien barnean daude. Oinarrizko Lehen Hezkuntzaren curricula arakatuz, bai zehar-kompetentzien artean, bai konpetentzia motorei dagokien ataletan jasotzen dira ikasleek bereganatu beharko lituzketen oinarrizko gaitasunak osasuna eta ongizate fisikoa lortzeko. Curriculuma-ren Gorputz Hezkuntzako alderdi espezifikoa, berriz, kirolaz edo jarduera motorraz gain, beste hainbat osasun-ohitura zerrendatzen dira. Hala ere,

irizpide horiek MOEk ematen duen osasunaren inguruko definizioarekin konparatzen baditugu, argi geratzen da Lehen Hezkuntzako curriculumak hutsune bat duela osasun mentala lantzeko orduan, ongizate psikologikoaren inguruan dituen aipamenak orokorregiak baitira; eta honetan ez du gehiegi sakontzen.

Badaude ikerketak erakusten dutenak osasunaren dimentsio fisikoa, emozionala eta psikologikoa modu zuzenean erlazionatuta daudela (Gómez-Pinilla, Ying, Roy, Molteni, Edgerton, 2002; Pastor-Vicedok *et al.*, 2015; Mendoza-k erreferentziatuta, 2018), eta egokia izango litzateke Gorputz Hezkuntzaren ikasgaiek horrela jorratzea ikasleriaren ongizatea. Hala ere, Lehen Hezkuntzako gure curriculumak, Gorputz Hezkuntzako atalean, lehentasun handia ematen dio osasun fisikoari osasunaren beste alderdien gainetik; izan ere gorputz-irudiaren autorregulazioari soilik erreferentzia txiki bat egiten dio, honela definituz: «nork bere gorputzaren gainean duen kontzientzia edo irudipena» (Eusko Jaurlaritza, 2020, 54. or.). Atal berean aipatzen da autokontzeptu fisikoa subjektiboa den heinean ikasle bakoitzak bere gorputzarekiko duen kontzientzia positiboa edo negatiboa izan daitekeela, norberaren onarpen mailaren arabera. Heziberrik ere azaltzen du gizarteak presioa eragiten duela gorputz-irudiaren onarpenean, moda, edertasun-kanon eta estereotipoen bitartez, eta honek ikasleen harremanetan, nortasunean, zein autoestimuan eragin zuzena izan dezakeela. Horren arabera, ondoriozta dezakegu hezkuntza-sistemak ulertzen duela ikasleek beren eta inguruko gorputzekiko begirunea izatearen garrantzia, baina curriculumean ez dira jasotzen irakasleek arazo honi aurre egiteko irizpideak edo geletan lantzeko eduki bereziak.

Modu berean, Heziberrik ez ditu sakonki azaltzen gure gizartean gorputz-eredu ez-naturalak edo idealizatuak normalizatuta egotearen arriskuak, ezta Gorputz Hezkuntzaren arloak gai honekiko daukan erantzukizuna ongizate mentalari eta sozialari begira. Horrekin batera, hezkuntza-sistemen parte den «curriculum ezkutua»-ri ere erreparatzea beharrezkoa egiten da osasunaren ikuspuntu orokor bat zaindu nahi badugu. Curriculum ezkutua irakaskuntza- eta ikaskuntza-prozesuaren parte da, curriculum formalaren osagarri inplizitua dena, eta kontzienteki edo inkontzienteki eskola-ingurunean balio, mezu, jarrera eta interesen bidez adierazten dena, gure kultura eta sistemaren botere hegemonikoa bermatuz (Patiño, 2020). Ideia horrekin jarraituz, Acaso-k eta Nuere-k (2005) diote curriculum ezkutua sistema patriarkal kapitalistaren oinarriak errotzen dituela eskolan, boterebanaketa asimetrikoa iraunarazten genero maskulinoa, klase altuak, arraza zuriak eta kultura erlijioso katolikoa eta anglosaxoia goraipatuz. Beraz, curriculum formalaren osasun mentalarekiko hutsuneekin batera, curriculum ezkutua alderdi ideologikoak ere eragina dauka hezkuntzaren arloan osasuna lantzerakoan, gure gizarteak lehenesten dituen balore hegemonikoak sustatzen dituelako beste ikuspuntu batzuk baztertuz eta ikastetxetako ongizate sozialean eragin zuzena izanik.

Horrekin jarraituz, eskolan kontuan izan beharreko beste esparru bat «ikusizko curriculum ezkutua» da, hau da, ikusizko kultura eta irudien birtartez boterearen banaketa asimetrikoa bultzatzen duten mezuak (Acaso eta Nuere, 2005). Gorputz Hezkuntzaren arloan honi buruzko hainbat ikerketa egin dira azken hamarkadan, material didaktikoen irudiak aztertuz. Hortik ondoriozta daiteke Gorputz Hezkuntzan erabiltzen diren irudietan gorputz idealizatuak, homogeneizatuak eta batez ere generoaren aldetik desorekatuak agertzen direla, modu oso orokortu batean gizon zurien eta gazteen gorputz gihartsuak nagusituz, eta askotan kirol-jantzietan ezaugarri sexistak edo marka komertzialak agerian jarritz (Taboas, 2010; Moya-Matak *et al.*, 2014; Gonzalez, 2015). Hala ere, esan beharra dago joera hori gutxika aldatuz doala, eta arlo honetako material didaktikoetan gure gizarteko irudi hegemoniko eta estereotipatuak murriztuz doazela gizon gihardun eta emakume argalaren lekuan beste eredu batzuk erabiliz, adibidez aniztasun funtzionaleko emakumeak edo pertsona adinduak (Taboas eta Rey, 2011; Gonzalez, 2015).

Ikerketen emaitzen bidez, ondoriozta dezakegu Gorputz Hezkuntzako curriculum ezkutua, eta bereziki ikusizko curriculum ezkutua, gorputz osasuntsuaren iruditeria estereotipatua sustatzen duela, kontuan izan gabe irudi fisikoak osasun mentalean eta ume edo gazteen erlazio sozialetan daukan erlazio zuzena. Moya-Matak *et al.*-k (2014) esaten duten bezala, gorputz-eredu idealizatuen hegemonia, gorputz-irudi anitzen faltarekin batera, mota desberdinetako arazo psikologikoak bultzatu dezakete ikasleengan, adibidez elikadura-nahasmenak. Arazo horiei aurre egiteko, badaude osasuna bere osotasunean lantzeko proiektu didaktikoak aurrera eramaten ari diren Gorputz Hezkuntzako irakasleak ere. Adibidez, aurkitu ditzakegu Contreras *et al.* (2012), Lopez-Villar eta Villaverde (2018) edota Arribas eta Nogales-en (2019) lanak, Gorputz Hezkuntzako irakasgaiaren barruan hainbat helburu jorratzen dituztenak, horien artean kirolaren estereotipoen aurrean beste eredu fisiko batzuk aztertzea, generoaren ikuspuntutik ikasleentzako pertzepzio fisikoaz hausnartzea, ikasleek beren irudi fisikoaren nahasmenduak ulertu eta saihesteko lanketa prebentiboa egitea, eta abar.

Laburbilduz, Gorputz Hezkuntzaren arloaren ardura da irudi fisikoa eta osasuna sustatzea ikaslerian, baina bai curriculum formalak bai (ikusizko) curriculum ezkutua irakaskuntza- eta ikaskuntza-prozesuak baldintzatzen dituzte, ongizateari eta gorputzari buruzko iruditeria murriztu eta estereotipatu bat egonkortuz. Osasuna bere osotasunean garatu ahal izateko, alderdi fisiko, sozial eta mentala kontuan hartuz, Gorputz Hezkuntzako irakaslearen paperak berebiziko garrantzia dauka (Pastor-Vicedok *et al.*, 2019), zeren horrek estereotipo eta irudi idealizatuen aurrean ikuspuntu kritikiko bat erakutsi behar baitu, eta ikasleriarekin batera gorputzari buruzko ikusizko kulturak izan dezakeen arriskuaz hausnartu, irudi idealizatuak haur eta nerabeen autokontzeptuan eta autoestimuan eragina izan dezakeelako, eta, ondorioz, osasun mentalean, emozionalean, sozialean edota fisikoan ere.

Hortaz, gure ikasleek txikitatik jasotzen dituzten «gorputz osasuntsuen» iruditeria hegemonikoari aurre egin ahal izateko, lan honetan diziplinarteko lanketa bat proposatzen dugu, Artea eta Ikusizko Kulturaren Hezkuntzaren eta Gorputz Hezkuntzaren paradigma garaikideak beren artean nola elikatu eta indartu daitezkeen aztertzeke asmoarekin.

1.2. Artearen Hezkuntza Garaikidea

Artearen arloa diziplinartekotasunaren ikuspuntutik aztertu ahal izateko, lehenengo Artearen Hezkuntzaren eremua mugatu beharra dago. Nahiz eta Lehen Hezkuntzako curriculumean Arterako Konpetentzien barruan Plastikako, Ikusizko eta Ikus-entzunezko Hezkuntza, Musika eta Arte Eszenikoak eta Dantza biltzen diren, lan honetan soilik arte plastikoak eta ikusizko kulturaren hezkuntza jorratuko dira, hau da, irudi eta ekoizpen grafikoak oinarri dituen joera artistikoa. Artearen Hezkuntzako ikasgaiari begira ere, beharrezkoa egiten da ikuspegi garaikide batetik definitzea arlo honen edukiak edo jakintza arloak plastikari buruzko mitoak, estereotipoak eta aurreiritziak saihesteko. Acaso-k (2014) «Artearen Hezkuntza ez dira eskulanak» aldarrikatzen du bere liburuaren izenburuan, gure gizarteko iruditerian dagoen plastikako ikasgaiaren estereotipoari kontra eginez. Autore honek pentsatu gabeko errepikapena edo patroien kopia sustatzen dituzten eskulanan kontra egiten du, gaur egungo egoera sozialarekiko ikuspegi kritikoa eta konprometitua bultzatzen duen irakasgaia defendatuz.

Zentzu horretan, aurkitu ditzakegu Artearen Hezkuntza garaikide bat proposatzen duten zenbait aditu, ekarpen eta oinarri teoriko ezberdinak garatu dituztenak. Horien artean, Mesias-ek (2019) «(ez)curriculum»-ren bitartez Artearen irakaskuntza iraultzaile bat proposatzen du, azpimarratuz hezitzaileek ezin dutela bete erreprodukzio-funtzio hutsa, hauen rola ez baita soilik teknikoa. Horren beharrean «Artearen Hezkuntza Sentikorra»-ren paradigma aldarrikatzen du, irudien ekoizpenaren bitartez ikasleriaren aniztasuna zaintzen eta bultzatzen duena (Mesias, 2019). Modu berean, Acaso-k eta Megias-ek «*rEDU*volution» (2019) eta «*Art Thinking*» (2017) liburuetan, Artearen Hezkuntza eredu ideologiko bat azaltzen dute; haien aburuz, Arterako irakasleen ardura da ikasleek beren inguruan gertatzen dena behatzeko, arakatzeko eta hausnartzeko konpetentziak garatzea, ondoren proiektu artistikoen bidez egoera eraldatu edo salatu ahal izateko. Bide horretatik, Huertas-ek (2019) proposatzen du Artearen Hezkuntzako erantzukizun bezala ikasleriaren banakako begirada eta nortasuna eraikitzen laguntzea gizartearen ikuspegi kritikotik, horretarako taldeko aniztasuna, begirunea eta elkarbizitza sustatzen duten proiektu didaktikoak diseinatuz.

Beraz, gaur egungo Artearen Hezkuntzako joerek, ikasleriaren eskulanan bidezko erreprodukzio-lanetara edo eskolako apainketara mugatu

beharrean, irudien bidezko hausnarketari eta jarrera kritikoari garrantzia ematen diote, eta Arte garaikidearen ezagutza kokatzen dute oinarritzat, horrek irekitzen baitu bidea gaur egungo gizartearen eta kulturaren iruditeria ulertzeko, zabaltzeko eta eraldatzeko, lanketa kontzeptuala alor gakoa baita (Antunez, Avila eta Zapatero, 2008; Acaso eta Megias, 2017; Mesias, 2019; Huerta, 2019; Agirre, Madariaga-Lopez, eta Gutierrez, 2020). Gaur egungo aditu askok aldarrikatzen duten Artearen Hezkuntzaren paradigma aldaketa hori De Pascual, Megias eta Morales-ek modu honetan laburtzen dute: esanahirik gabeko teknikatik → Artearen Hezkuntzara pentsamendu kritiko gisa; objektuak sortzetik → prozesuak lantzerantz; edertasun formaletik → kontzeptuen bidezko edertasunera; hildako artisten inguruan lan egitetik → bizirik dauden (emakume) artisten inguruan lan egitera; autoadierazpen sortzailetik → Kritika soziopolitikora; banakako ekoizpenezko → ekoizpen kolektibora (2020, 167. or).

Esan bezala, gaur egungo Artearen Hezkuntzaren helburua ez da irudi estetikoari polita sortzea, baizik eta ikasleak irudiarekiko kritikoak hezteak, eta horretarako ezinbestekoa da ulertzea ikasleria «ikusizko kulturaren subjektu prosomitzaile» bezala, hau da, ikusizko kultura produzitzeko eta kontsumitzeko gai dena (Agirre, Madariaga-Lopez, eta Gutierrez, 2020). Kulturalki garai hiperbidual batean bizi gara (Huerta, 2019; Fontcuberta, 2020) eta gure oraingo gizartea irudiaren bidez komunikatzen da (Agirre, Madariaga-Lopez eta Gutierrez-ek, 2020). Gainera, Dominguez-ek (2021) dioenaren arabera, subjektu bisualak gara, gure garunak prozesatzen duen informazioaren % 90 bisuala izateaz gain, irakurtzen dugunaren % 20, entzuten dugunaren % 10 eta ikusten dugunaren % 70 gogoratzen dugu. Haurtzaroari begira, ulertu behar dugu Lehen Hezkuntzako ikasleak jaino zirenetik irudi-bonbardaketa jarraia jaso dutela, *smartphone* eta *tablet-ak* erabiltzen dakite, bideojokoetan adituak dira, *Youtube*, *Netflix*, *Tik Tok*, *Instagram* moduko plataformak menperatzen dituzte, *influencer*-en jarraitzaile dira, argazki eta iragarki asko kontsumitzen dituzte egunero. Ildo horretatik, Huerta-k (2019) azpimarratzen du gure umeei eferbeszentzia hiperbidual batean hazten ari diren heinean, eskolak ezin diola uko egin errealitate horri, eta irakasleriaren ardura dela kulturaren erreferente izatea, irudiak tresna demokratiko bihurtuz horien bitartez gizartean gertatu ohi den zapalkuntza sinbolikoaren alde egin beharrean. Ikusizko kulturaren zapalkuntza sinboliko hori bermatzeko baliabide nagusietako bat estereotipoen erabilera da, Dominguezek honela definitzen dituenak: giza talde ezberdinen irudikapenak, oro har hedabideek hedatu eta jende gehienek bere gain hartzen dituztenak, iraganeko epaiketa moralak mantentzen eta indartzen dituztenak, gure aukerak eta erlazionatzeko modua mugatuz (2021, 73. or.). Aditu honek auzaltzen du idealizatuta ditugun irudi horiek kontsumitzaileon autokontzeptuan eragin zuzena dutela, errealitatean ezinezkoak diren kanonekin konparatzen baitugu geure burua. Horren harira, Acaso eta Megias-ek (2017) diote irudien bidezko narrazio estereotipatuak

gure jarrera edo pentsaera moldatzea dutela helburu: «gaizki sentiarazten gaituzte, gorrotoa pizteko gai dira, eta batez ere, kontsumismoa bultzatzen dute» (51. or).

Lan honetan «gorputz osasuntsuari buruzko iruditeria» aztertzeko, gaur egungo ikusizko kulturak honi buruz ematen dituen ereduak ezagutu nahi izan dira. Kirol-iragarkietatik hasiz, ikertzaile ezberdinek emaitza berberak lortu dituzte estereotipoen analisisan. Txikitatik ikusi ditugun «Barbie» edo «Superman» moduko erreferenteek eragina izan dute gaur ulertzen dugun irudi fisikoaren kontzeptuan. Hernándezek (2012) dioen moduan, hauek oso adibide egokiak dira gure kulturari jasotzen dugun hedabideen boterea ulertzeko; izan ere, eredu sexualizatu eta patriarkal hauek haurren genero-nortasunaren garapenean izan ohi dute eragina. Helduak garenerako, Barbie eta Superman moduko gorputz motak guztiz barneratuta daude gure iruditerian, eta arruntzat hartzen ditugu publizitateko eredu eta irudi editatuak, non bereziki emakumeen kanon zehatz bat errepikatzen den: azal zurikoa, gaztea, gorputz lirainekoa eta ez markarik ez defekturik ez duena (Caceres eta Diaz, 2008), eta ideal horretatik ateratzen diren ereduentzako «*curvy*» moduko eufemismoen bidez bereizketak egiten dira. Vega, Barredo, eta Merchane (2019) honetan sakontzen dute, arropa edo modako objektuak saltzeko erabiltzen den iragarkietako modelo femeninoak 3 parametro bete behar dituela azalduz: 36ko taila izatea gehienez, 1,70ko altuera gutxienez eta somatotipo ektomorfoa (argala). Cáceres eta Diazek (2008) adierazten duten bezala, publizitateko irudi fisiko hori jarrera zehatz batekin doa lotuta, «Lolita» estereotipoa goraiatzeko duena: «beti gazte dena, inozoa eta perbertsoa, modu honetan, guztiz baztertzen dute heldutasun kronologikoa eta adimen-heldutasuna, gorputz-aniztasuna suntsituz, autoestimua apurtuz eta autokontzeptua eta auto-onarpena lurperatuz» (324. or). Gainera, marka komertzialetako iragarki femenino askotan modelo anonimoak bakarka agertzen dira, isolamenduaren eredu izanda eta emakume kirolarien inbibilizazioan sakonduz. Gizonen iragarkietan, berriz, kirolari ospetsuak agertzen dira, gehienetan taldean, gaztetasunaren, dibertsioaren, kontsumoaren, gizontasunaren eta ospearen estereotipo zehatz batzuk mantentzen dituen (Chamorro eta Tapia, 2015; Gil, 2019).

Baina publizitatea ez da gure ikusizko kulturaren bide bakarra estereotipo fisikoak eta sozialak hedatzeko. Adibidez, kirol-albistegietan erabiltzen diren irudiek botere handia daukate ikusleengan, eta haien lerrokatze androzentristak maskulinitate-eredu hegemonikoa bermatzen jarraitzen du, emakume kirolariak deskustarazten eta sexualizatzen dituen bitartean (Rojas, 2010). Zinema ere generoen arteko rol eta irudi estereotipatuak hedabide da kirol arloan, Ramirez *et al.*-ek (2011) azaltzen dutenez, emakumearen papera sedukzioarena eta gizonaren osagarria izatearena izaten dela, praktikatutako kirolak erritmikoak direlarik, adibidez *cheer leader*-ak. Bideojokoetan ere gorputzen irudiak oso idealizatuta daude, gizon zuriak eta gihartsuak, kirol lehiakorren postura sutuetan

agertzen direnak eta, bestalde, ehuneko oso txiki batean, gorputz mehe eta lirainak dituzten emakume zuriak agertzen dira (Ramirez, 2011). Eskolan honelako estereotipoei aurre egiteko asmoarekin, Hernandez-ek (2012) Artearen Hezkuntzak duen ardura goraiatzeko du, arlo honen erronkatzat hartuz ikusizko kulturaren analisi kritikoa egiteko gaitasunak garatzea. Egile honen aburuz, ezinbestekoa da irudien mezu sinbolikoak identifikatzen ikastea, haiek merkantilizazio-tresna diren heinean, eduki inplizituak ulertzen ikasteko. Acaso eta Megias-ek (2017) bat egiten dute planteamendu horrekin: «Internet-ondorengo Heziketa Artistikoak lengoia bisuala erabili behar du zeharkako baliabide gisa, irudi kapitalisten botere performatiboa deseraiki ahal izateko, errealtatea errepresentazioetatik desberdintzeko gai izateko» (54. or). Hortaz, txikitatik lengoia bisualaren kodeak menperatzea konpetentzia garrantzitsua izan beharko litzateke gaur egungo hezkuntza-sisteman, gure ikasleek irudien bidezko irudi idealizatu eta irrealak mantendu beharrean aniztasuna sustatzeko gaitasuna garatzeko, eta, azken finean, ikusizko kulturaren prosumitzaile kritikoak izan daitezten.

2. METODOA

2.1. Helburuak

Esan bezala, ikerketa honen bidez gure gaurko ikusizko kulturaren eragina aztertu nahi da, bereziki gorputz osasuntsuaren inguruan haurrek duten iruditeria ezagutzeko. Horretaz gain, eta gai horretan sakontzeko asmoarekin, Artearen eta Gorputz Hezkuntzaren arteko diziplinartekotasunaren ekarpenak ikertu dira. Abiapuntu horietatik, honako bi ikerketa-helburu orokor hauek ezartzen dira:

- a) Lehen Hezkuntzako ikasleriaren «gorputz osasuntsua»-ren iruditerian errotuta dauden estereotipoak, mitoak eta aurreiritziak identifikatzea, haietan ikusizko kulturak izan dezakeen eragina ulertzeko.
- b) Artearen Hezkuntza eta Gorputz Hezkuntzako arloan oinarrituz, proiektu didaktiko baten emaitzen analisia egitea, ikasleek gorputz osasuntsuari buruzko ikuspuntua aberastu duten eta pentsamendu kritikoa garatzeko gai izan diren baloratzeko.

2.2. Ikerketaren testuingurua eta parte-hartzaileak

Ikerketa hau Lehen Hezkuntzako gela bakarrean frogatu da, lagin txiki honek aukera ematen duelako ikasleen erantzunak sakonago aztertzeko

eta diziplinarteko proiektua parte-hartzaileen testuingurura moldatzeko. Hortaz, Gasteizko Zabalzana eskolako 6.D mailako ikasleekin 2020ko azken bi hilabeteetan. Guztira, 21 ikaslek hartu dute parte jarduera honetan (7 neska eta 14 mutil), denak 10 eta 12 urte bitartekoak. Talde honek kulturartekotasun-izaera nabarmena dauka; izan ere, hainbat umeren gurasoen jatorria estatu espainiarrekoa edo atzerriko beste puntu batzuetakoa baita. Proiektu honetan parte hartu ahal izateko, ikasle guztiek eta haien familiek hasieratik jaso dute ikerketaren informazioa (gaia eta helburuak azaldu zitzaizkien), eta bai ikasleek bai gurasoek adostasuna erakutsi zuten jarduera honetan parte-hartzeko, azken hauek baimen informatua sinatuz.

2.3. Prozedura

Alderdi metodologikotik, ikerketa honetan egiteko taldeko kasu-azterketa baten irizpideei jarraitu zaie. Horregatik, emaitzak modu deduktibo batean uztartu dira, eta nahiz eta datu batzuen maiztasuna ezagutzeko datu kuantitatiboak erabili diren, datu guztien interpretazioa kualitatiboa da. Helburuen arabera ikerketaren prozedura bi fasetan bereizten da:

- a) Umeen «gorputz osasuntsua»-ren iruditerian errotuta dauden este-reotipoak, mitoak eta aurreiritziak identifikatzea: ikerketaren lehenengo zati hau egun bakarrean egiten da, parte-hartzaileen iritziak eta ikuspuntua jasoz, bai banaka, (galdetegi anonimo baten bidez) bai taldeka (ikertzaileak dinamizatutako eztabaida baten bidez). Emaitzetan, erantzunen analisi kualitatiboarekin batera ikusizko kulturaren eraginari buruzko interpretazioa egiten da.
- b) Bigarren fasean Artearen Hezkuntza eta Gorputz Hezkuntza batzen dituen proiektu didaktiko baten emaitza orokorren analisi kualitatiboa. Horretarako, hiru irakasgaien arteko koordinazioa erabili da, bakoitzaren ezaugarri eta adierazpen-bideez baliatuz:
 - Artearen Hezkuntza: ikusizko kulturaren baliabideak eta mezu inplizituak identifikatzeko eta lengoia grafikoaren bidez haiei kritika egiteko.
 - Gorputz Hezkuntza: jarduera motorren bidez gorputz osasuntsu ez-normatiboen ereduak ezagutzeko.
 - Tutoretzak: aurreko bi ikasgaietan ikasitakoaz hausnartzeko eta taldean hitzen bidezko eztabaidak bideratzeko.

2.4. Emaidza motak eta ikerketa tresnak

Emaidza orokorrak lortzeko, hainbat datu jaso dira, eta haien artean erlazionatu dira. Datu horien naturaren arabera, ikerketa-tresna ezberdinak erabili behar izan dira.

- a) *Aurretiko galdetegia*: parte-hartzaileen aurreiritziak jasotzeko, galdetegi espezifiko bat diseinatu zen, irudiaren bitartez ikasleen ikuspuntu estereotipatuak aztertu ahal izateko. Aurreiritziak identifikatzeko diseinatutako galdetegia hiru zatitan banatzen da, parte-hartzaileak banaka eta modu anonimoan erantzuteko. Lehenengo galderan somatotipoen¹ teoria erabiliz, ikasle bakoitzak emakume eta gizon osasuntsuena aukeratu behar du hiru gorputz-tipologia hauetatik: ektomorfoa (argala), endomorfoa (borobildua) edo mesomorfoa (gihartsua). Bigarren galderan Likert eskalaren bertsio grafiko bat moldatu da, parte-hartzaileek termometroak kolorezta ditzaten. Teknika honen bidez, gorputz osasuntsuen lau ezaugarri fisikoren garrantzia neurtu behar dute. Azkenik, parte-hartzaileen erreferenteak ezagutzeko eta ikusizko kulturaren eragina sakonago neurtu ahal izateko, bakoitzak bere kirolari gogokoena marraztu behar du ahalik eta zehaztasun gehienekin.

Ikerketaren bigarren fasean, saio didaktikoen bitartean ikasleen erantzunak jasotzeko beste bi motatako tresnak erabili ziren, parte-hartzaileek adierazpen mota desberdinak jaso ahal izateko (grafikoa, motorra eta hitzen bidezkoa):

- a) *Irudia eta ikus-entzunezko baliabideak*: irudia izan da ikerketa honetako baliabiderik erabiliena; izan ere, argazki eta bideoen bidez parte-hartzaileek Gorputz Hezkuntzako saioetan adierazitako erantzun motorrak eta Artearen Hezkuntzan sortutako emaitza grafikoa jaso dira. Horrela, argazki, bideo eta ekoizpen grafikoen analisia eginez lortu dira ikerketaren emaitzak. Ikertzaileek aztertutakoa triangulatzeko helburuarekin, irudiaren eta hitzen bidezko adierazpenak ere alderatu dira, saioetan zehar parte-hartzaileen iritziak eta azalpenak jaso baitira behaketa-koaderno batean.

¹ Somatotipoen teorian formula matematiko baten bidez gorputz motak 3 taldetan sailkatzen dira: *Ektomorfoak*, gorputz meheak, luzeak eta definitu gabeko gihardura dutenak; *Endomorfoak*, gorputz-forma biribilduak eta adipositatea dutenak; eta *Mesomorfoak*, gihardura handiko eta ongi definitutako gorputz sendoak izaten direnak (Martinez-Sanz *et al.*, 2011).

3. EMAITZAK

Helburu orokorrak abiapuntutzat hartuz eta emaitzen analisiaren prozeduran azaldu diren faseei jarraituz, ikerketa honetan lortutako emaitzak bi ataletan banatu dira: lehenbizi, gorputz osasuntsuari buruzko parte-hartzaileen aurreiritziak identifikatzen dira; ondoren, Artearen Hezkuntza eta Gorputz Hezkuntza batzen dituen diziplinarteko proiektuaren emaitzak aztertu.

3.1. Gorputz osasuntsuari buruzko umeen aurreiritziak

Parte-hartzaileek galdetegiaren emandako erantzunen analisia egin eta gero, ondoriozta daiteke gure ikusizko kulturarekin bat egiten duten estereotipo asko errotuta daudela jada haurtzaroan. Lehenengo eta behin, generoen arteko desberdintasunei begira, aurreiritzi estereotipatu batzuk aurkitu dira. Gorputzaren itxuran, nahiz eta bi generoetan ektomorfoen (argalak) zein mesomorfoen (gihartsuak) aldeko erantzunen kopurua antzekoa izan (% 50 inguru), emakume osasuntsuaren ereduaren gorputz argalaren alderako joera bat izan zen, eta mutilen kasuan, berriz, gorputz gihartsuaren alderakoa, endomorfoen (gorputz biribilduak) aukera inork aukeratu gabe. Beraz, generoen alderdi fisikoetan ikusizko kulturak eskaintzen duen «emakume osasuntsu» eta «gizon osasuntsu»-aren ereduak parte-hartzaileen erantzunetan islatzen direla ikus daiteke. Beren kirolari erreferenteak marrazterako orduan, iruditeria estereotipatua ere agertu da. Datu adierazgarria da 21 ikasleren artean soilik hiruk aukeratu izana emakumezko kirolaria, erakusten duena ikusizko kulturaren eta curriculum ezkutuari bidez sustatzen den emakume-kirolari erreferenteen falta. Kirol mota aztertzerakoan ere, genero-desberdintasunak agerian geratu dira: hiru emakume-kirolaritatik bi dantzariak dira, eta bestea gimnasta erritmikoa; gizonen kirolarien artean, futbolariek % 47,6ko maiztasuna du, eta tenisak, saskibaloiak, txirrindularitzak, eta abarrek batera osatzen dituzte gainerako gustuak, «nesken eta mutilen kirolak» ezberdinak direla antzemanez.

Beste alde batetik, «osasunaren ezaugarri fisikoak» ere ikertu nahi izan dira, Lehen Hezkuntzako iritzi garrantzitsuenak direnak identifikatzeko. Likert eskala erabiliz, galdetegiaren erantzunek erakusten dute parte-hartzaileen ia erdiak (% 47,6) pentsatzen dutela «nahiko garrantzitsua dela» edo «oso garrantzitsua dela» argala izatea, eta % 52,4rentzat «nahiko garrantzitsua dela», % 42,8k uste du gihardura «nahiko garrantzitsua dela». Beste datu esanguratsu bat da ikasleen hiru laurdenak (% 76,1) erantzun duela «ez du zerikusirik» edo «garrantzi minimoa» ematen diola estetikiari osasunaren ikuspuntutik, eta horrek erakusten digu parte-hartzaileek alderdi honekiko dituzten kontraesanak; izan ere galdetegiaren bigarren zatian, gorputz osasuntsuaren ezaugarriak idazteko eskatzerakoan,

«elikadura» hitzaz gain «ilea» maiztasun handiarekin agertu den erantzuna baita. Kirolarien marrazkietan ere islatzen da kontraesan hori, irudi horietan pertsonaien ezaugarri fisikoen analisisa egiteaz gain, haien osagarriak ere hartu direlako kontuan, eta emaitzak erakusten dutenez, gorputzaren itxurak garrantzia dauka (kirolari argalak eta zuriak dira gehienetan, gizonetzko batzuen kasuan gihar abdominalak marraztuta dituztenak), eta horrekin batera alderdi estetikoak ere pisua hartzen du, pertsonaien orrazkerari, makillajeari (emakumeen kasuan) eta janzkerari protagonismo handia eman baitiote, askotan marka komertzialen izenak eta logotipoak irudikatuz ere.

Laburbilduz, esan dezakegu Lehen Hezkuntzako 6. mailako ikasle hauen aurreiritziak gorputz osasuntsuaren iruditeriari dagokionez bat datozela ikusizko kulturak sustatzen dituen eredu hegemonikoekin. Genero-estereotipoei begira ondoriozta daiteke emakume kirolari erreferenteen hutsunea handia dela hedabideetan eta eskoletako curriculum ezkutuan, eta horren eragina ikusten da umeen erantzunetan. Arrazoi beragatik, parte-hartzaileek erakusten duten emakume eta gizon osasuntsuen irudia eta hedabideetan gorapatzan dena berdina da: genero bakoitzak bere «kirol mota» du; neska argala da eta mutila gihartsua. Gainera, ikasle hauek txikitatik jaso dituzten osasunarekin erlazionatuta dauden beste irizpide batzuk islatu dituzte erantzunetan; adibidez, erreferenteak zuriak direla eta beren estetika zaintzen dutela, horretarako makillajea, orrazkera, marka komertzial zehatz batzuetako jantziak erabiliz edo *sponsor*-ren logotipoak irudikatuz. Beraz, galdetegi honen erantzunetan argi geratzen da 10-12 urte bitarteko umeek gure gizarte eta kulturako mezu inplizituak soberan barneratu dituztela jada.

3.2. Diziplinarteko proiektuaren emaitzak

Arestian azaldu den bezala, parte-hartzaileen aurreiritzi, mito eta estereotipoak landu eta eraldatu ahal izateko, diziplinarteko proiektu bat gauzatu da, horretarako tutoretzaren, Artearen Hezkuntzaren eta Gorputza Hezkuntzaren arteko koordinazioa bermatuz. Hurrengo atal honetan proiektu horren emaitzarik adierazgarrienak laburtuko dira.

Hasteko, lan honen bitartez bizi izan duten garapena ulertzeko, lehenengo eta azkeneko saioen emaitzak alderatu nahi izan dira. Bi saio horiek tutoretza-orduetan egin ziren; lehenengoan, talde osoarekin «gorputz osasuntsuari» buruzko eztabaida bat egin zen, eta parte-hartzaileen *brainstorming* bat eginez amaitu zen. Azkeneko saioan, ikasitako guztia kontrapublicitate-kanpaina batean jaso zen, eta eskolako gune publiko batean kokatu zen, parte-hartzaileek idatzitako azalpen-testu txiki batekin. Hurrengo taulan, ikasle ikuspuntuak eta iritziak jasotzen dira; ezkerreko aldean 1. saioko *brainstorming*-ean esandakoa ageri dira, eta eskuinean kontrapublicitate-kan-

Beraz, ondoriozta dezakegu aurrera eramandako saio praktikoan ostean parte-hartzaileen gorputz-osasuntsuaren iruditeria askotarikoagoa dela, eta gai honekiko errealitate zabalago bat ulertzeko gai direla. Azken emaitzetan, ikus daiteke haien ikusizko kulturarekiko pentsamendu kritikoa erakutsi dutela, lengoaia bisualaren estereotipoak identifikatuz eta irudia marketin estrategien bidez baldintzatua dagoela ulertuz, tutoretzan egindako eztabaidaren bidez ikasleek konpartitutako iritziak erakusten duten bezala: «pertsonek normalak erakutsi beharrean modeloak erakusten dituzte kirol-iragarkietan aurpegi politagoak dituztelako», «benetako kirolariak jartzen badituzte (iragarkietan), ez dituzte beren produktuak salduko», «iragarkien sortzaileek nahi dutena zeuk ikustea ikusarazten dizute», «jendeari gezurrak saltzen edo esaten dizkiote diruagatik», «kirolari ez-estereotipatuaren istorioa kontatzea luzeegia da, eta telebistako iragarkiak motzegiak. Azkaragoa da gorputz estereotipatuak jartzea». Hitzen bidezko baliabideen bidez (eztabaidak, idatzizko testuak, eta abar), tutoretzetako emaitzetan ikus dezakegu parte-hartzaileek iruditeria askotarikoagoa eta iritzi kritikoa garatu dutela sei saio hauetan zehar, baina diziplinartekotasunaren baliagarritasuna baloratzeko, Gorputz Hezkuntzak eta Artearen Hezkuntzak sustatu dituen ekarpenak eta baliabideen analisia ere egin nahi izan da.

Gorputz Hezkuntzako metodologia praktikoa izan da, eta jarduera motoren bidez osasuntsuak diren beste gorputz mota batzuk eta kirolaren erreferente berriak ezagutzeko izan da saio hauen helburua. Horretarako, publizitateko kanona betetzen ez duten goi-mailako kirolariaren ereduak erakutsi zaizkie ikasleei, batez ere gizon eta emakumeen arteko oreka zainduz, parte-hartzaileen aurreiritzietan ikusi zen bezala emakume kirolariaren eredu eza nabarmena baita parte-hartzaileen artean. Parte-hartzaileek joko-jolasen bitartez genero, adin, adimen psikiko edo gaitasun fisikoen estereotipoak apurtzen dituzten kirolariaren adibideak ikasi eta barneratu dituzte. Gainera, ikasleek eredu horiei erreferentzia egiteko erabilitako gorputz-adierazpenaren analisia egiterakoan, ikusi da ezintasunak edo berezitasunak azpimarratu beharrean, bakoitzaren kirolari ematen ziotela garrantzia, kirolarienganako errespetu handia erakutsiz. Erreferente berriei buruz eztabaidatzerakoan, ikasleek arazorik gabe ulertzen dute eredu horiek gorputz osasuntsua dutela nahiz eta publizitatean erakusten diguten fisikoa ez izan, eta horrelako hausnarketak konpartitu dituzte taldean: «adin handia izan arren, kirol mota horiek egiteko osasuntsu egon behar duzu», «neskak indartsuak dira eta mutilek makilatu daitezke», «batzuek garuna psikologikoki desberdin daukate, baina kirol asko egiten dute», «hanka edo beso bat faltan izateak itxuran dauka eragina, ez osasunean», «Lidya Valentin-ek (halterofilia) bezala, Nerea Sorondo-k (aizkolaria) ere estereotipo femeninoa apurtzen du». Beraz, Gorputz Hezkuntzan egindako saioak, metodologia aktibo eta erakargarri baten bidez, erabilgarriak izan dira parte-hartzaileek jolasten duten bitartean eredu berriak barneratzeko, ezagutza berri hauetaz hausnartzeko aukera izanik ere.

Azkenik, Artearen Hezkuntzaren papera ikertu nahi izan da proiektu honen helburuak lortzeko, hau da, ikasleek irudien bidezko gorputz osasuntsuaren prosumitzaile kritikoak izateko. Horretarako, teknika plastikoak erabiltzeaz gain emakume artista erreferenteak erabili dira parte-hartzaileek beren ekoizpen grafikoetako eredu bezala. Horretarako, Hattie Stewart artistaren *doodle bombing*-ak erakutsi zitzaizkien ikasleei, eta baita 2020an Yolanda Dominguez artistaren «Rompe el estereotipo. Supéralo» egindako kontrapublizitate kanpaina ere. Ikasleen erantzunek eta jarrerak erakusten dute Lehen Hezkuntzako ikasleentzat eduki interesgarria dela ikusizko lengoaiaren ezkutuko mezuak eta marketin-estrategiak ezagutzea ikusizko kontsumitzaile gisa, eta irudien ekoizle-rolan, gaiarekiko interesa mantentzeaz gain, publizitateari kritika egiteak motibazioa pizten zela. Motibazio eta jarrera kritiko hori haiek sortutako lan grafikoetan ikus daitezke, adibidez beren kabuz *doodle boombing*etan «photoshop» edo «modeloak» identifikatzen dituztenean, edo talde handian egindako kontrapublizitate-kanpainarako gorputz ez-normatiboen irudiak laguntzeko asmatzen dituzten leloetan: «Estereotipo maskulinoa apurtzeak nire osasunean kalterik ez», «Gihar hauek photoshopak apurtzen ditu», «Gorputz desberdinak osasuntsuak egiten gaituzte», «Urte gehiago osasun gehiago», «Muga psikikoak ez dira oztopo kirola egiteko», «Pisuak ez du inporta, gogoak bai». Gorputz Hezkuntzako saioetan gertatzen den bezala, Artearen Hezkuntzan bizitako esperientziak erakusten du metodologia berritzaile eta kritikoak oso aproposak izan daitezkeela Lehen Hezkuntzako etapa honetarako, ikasleen errealitate eta interesetatik abiatuta ikusizko lengoaiako kontzeptuak eta baliabideak ikas ditzaketelako hausnarketa eta taldeko sortze-prozesua sustatzen den bitartean.

Laburbilduz, esan dezakegu diziplinarteko proiektu honen helburuak lortu direla, ikasleek modu aktibo, kritiko eta kooperatibo batean beren aurreiritziak gainditu, eredu eta kontzeptu berriak ikasi, eta ikuspuntu kritikoak garatu baitute. Gainera, ikasgaien arteko ezagutza-trukaketak hainbat abantaila dituela ikusi da: ikasleek teoriaren eta praktikaren arteko erlazioa ulertzeko gai izan dira metodologia aktiboen bitartez; gainera, hiru ikasgaien arteko loturak eta aldeak argi utziz, parte-hartzaileek modu natural batean bereganatu dituzte lengoaia mota desberdinak; hitzen bidezkoa, motorra eta grafikoa, horrela beren adierazpen-bideak eta gaitasunak zabalduz. Azkenik, parte-hartzaileentzat bereziki garrantzitsua izan da egindako lana eskolan konpartitu ahal izatea, kontrapublizitate-kanpaina leku publiko batean kokatuz, azken finean ikasitakoa beste ikasleei irakatsi ahal izateko. Haiek sortutako iragarkiekin batera, idatzitako kartel bat ere eskegi zuten, proiektu honetan ikasitakoa beren hitzekin azalduz:

«Kirol iragarkiek gezurra saltzen digutenez, adibidez, kirolariak makilatzen, argi bereziekin, *photoshop*-arekin eta abar, horren kontra egitea erabaki dugu. 6.D-n sortu dugun kontra-kanpaina honetan iragarkien es-

tereotipoak apurtzen gaude. Horrela demostratuko dizuegu iragarkietako kirolariak ez direla izan behar indartsuak, argalak, maskulinoak... eta edozein gorputz osasuntsua izan ahal dela.»

4. EZTABAIDA

Ikerketaren emaitzei dagokienez, Lehen Hezkuntzako ikasleen iruditerian gure ikusizko kulturaren kanon eta estereotipoak guztiz barneratuta daudela baieztatu da. Zentzu horretan, hasierako galdetegian jasotako erantzunek islatzen dituzten parte-hartzaileen aurreiritziek eta sinesmenek bat egiten dute hedabideek sustatzen duten «gorputz osasuntsu ideal»-arekin. Berrikuspen bibliografikoan jaso den bezala, gaur egungo iragarkiek, filmek, bideojokeok, eta abarrek Barbie eta Superman moduko kanon irrealak sustatzen dituzte arrakastaren, osasunaren eta zoriontasunaren eredu gisa. Gure ikasleek, jaiotzetik ikus-kulturaren kontsumitzaile izan diren heinean, estereotipo horiek errepikatzen dituzte beren erantzun eta marrazkietan, eta horrela, galdetegiaren emaitzetan ikus daiteke parte-hartzaileek osasuna definitzeko horrelako ezaugarriak erabiltzen dituztela: arraza kaukasikoa, gorputz ektomorfoak (argalak) edo mesomorfoak (gihartsuak), ileari eta aniztasun funtzionalik gabeko gorputzei berebiziko garrantzia emanaz. Haurren erantzunetan gure ikusizko kulturaren beste bi oinarri ere azaleratu dira: generoen arteko bereizketa eta merkantilizazioa. Generoaren aldetik, ikasleek ezaugarri fisiko eta kirol mota desberdinak identifikatu dituzte neskentzat eta mutilentzat, eta osasunaren kontzeptua genero-estereotipoek baldintzatuta dago, hedabideek sustatzen duten moduan. Merkantilizazioaren aldetik, berriz, marka komertzialen eta logotipoen presentzia agertu da osasunaren eta kirolaren iruditerian, eta estetikak pisu handia du haurren marrazkietan.

Hala ere, ikerketa honen bidez egiaztatu da arazo honi aurre egiteko hezkuntzak duen boterea, bai eta eskolak daukan gaitasuna baliabide didaktikoak sortzeko eta eskaintzeko. Proiektu honen metodologiatik abiatuz, diziplinartekotasunaren onurak identifika daitezke; izan ere, irakasgaien arteko koordinazioaren bidez, ikasleek adierazpen motor, grafiko eta berbala garatzeko gai izan dira, hiru lengoaien bidez gai bera jorratuz: gorputz osasuntsuari buruzko iruditeria. Zentzu horretan, baieztatu daiteke arlo desberdinen arteko kooperazioa eta zeharkakotasuna lagungarria dela hezkuntza-sisteman: horrela ekinez, elkarrekin partekatuz zientzia, artea, literatura eta, noski, motrizitatea, etekin handiagoa ateratzeko bidean egongo dira» (Martinez-Santos *et al.*, 2021, 44. or.). Kasu honetan, *gorputza* eta *irudia* izan dira kontzeptu gakoak, eta horri buruzko hausnarketa kritikoak bultzatzeko gai horietan espezializatuta dauden bi ikasgaiak erabili dira. Gorputz Hezkuntzak eta Artearen Hezkuntzak dituzten baliabideak ezinbestekoak izan dira Lehen Hezkuntzako ikasleei erronka interesgarriak

proposatzeko; izan ere, pentsamendu kritikoa garatzeko haien gaitasun motorizak eta ekoizpen grafikoak erabiltzeko aukera izan dute. Beraz, bi arlo hauen ikuspegi garaikide batetik, heziketa fisikoaren eta artistikoen ekarpenak praktikan azaldu dira. Gorputz Hezkuntzaren aldetik, euskal curriculumetik haratago, OME-k eskaintzen duen osasunaren kontzeptua balioetsi daiteke, ongizatearen barruan osasun mentalari lekua emanez, eta jarduera dinamikoaren zein motorren bidez itxura fisikoa, osasuna, autoestimua eta besteekiko begirunea batera landuz. Artearen Hezkuntzaren aldetik, berriz, aditu garaikideek proposatzen duten ikuspegi pedagogikoak gaur egungo ikasleen interes eta beharrek bat egiten dutela frogatu da; halaber, proiektu honetan irudiek dakartzaten mezu sexista, sexualizatu, patriarkal eta merkantilistak identifikatzeko baliabideak eskaini zaizkie ikasleei, eta aukera eman zaie betiko eskulan «huts»-etatik ekoizpen bisualen bidez aldarrikapenak egiteko.

5. ONDORIOAK

Bizitzen ari garen garai hiperbisual honetan, ukaezina da ikusizko kulturak gure egunerokotasunean daukan pisua. Modu berean, aipagarria da erlazio sozialetan eta nortasun indibidual eta kolektiboaren garapenean irudiak daukan garrantzia, bereziki XXI. mendean jaiotako ikasleen kasuan, haurtzarotik identitate digital bat eraikitzen doazenak, eta haien testuinguru arrunta (hezkuntza eta erlazio sozialak barne) pantailarik gabe ezin dena ulertu gaur egun. Komunikazio digitala umeen garapenaren parte izanik eta ikusizko kulturaren hedapena eta boterea ikusita, eskolak testuinguru honetan etengabe berritatzeko beharra dauka, ikasleen errealitatea, interesak, kezak eta etorkizunerako erronkak kontuan hartuz, proiektu didaktiko garaikideak eta metodologia berritzaileak frogatuz.

Prozesu horren parte da lan honetan aurkezten den ikerketa, Lehen Hezkuntzan «gorputz osasuntsuaren iruditegia» jorratzeko asmoarekin, Artearen Hezkuntza eta Gorputz Hezkuntzaren arteko diziplinarteko proiektu baten emaitzak aztertuz. Parte-hartzaileen erantzunak erakusten dutenetik abiatuta, ondoriozta dezakegu gure ikasleek, nahiz eta ikus-entzunezko baliabide digitalak (*tablet*-ak, ordenagailuak, *smartphone*.ak...), plataforma birtualak (*Youtube*, *Netflix*, sare sozialak...) eta ikusizko lengoaiak (argazkiak, *selfi*-ak, *meme*-ak, *emoji*-ak) egunero erabili eta irudi-bonbardaketa jarrai batean bizi diren, daukaten alfabetatze bisuala nahiko murriztua dagoela, eta irudien mezu inplizituak kritikoki irakurtzeko gaitasunak ez dituztela garatu. Hori horrela izanik, eta ikerketa honen emaitzek erakusten duten bezala, Lehen Hezkuntzako iruditegian gure ikusizko kulturaren estereotipo hegemonikoak oso errotuta daude. Esku-hartze didaktikoa aurrera eraman baino lehen, ikasleen gorputz osasuntsuari buruzko aurreiritziak oso idealizatuta eta estereotipatuta zeuden: emakume osasuntsua argala

eta ezezaguna (anonimoa) da, edo «neskentzako kirolak» egiten ditu (dantza edo gimnasia erritmikoa, adibidez), emakume-kirolari erreferenteen gabezia eta aniztasun falta agerian utziz. Gizon osasuntsua, berriz, altua eta gihartsua da, kirol mota gehiago praktikatzen ditu, baina, hala ere, erreferente gehienak futbolaren mundukoak dira. Bi generoen kasuan, arraza zuria lehenesten da, eta estetikak pisu handia dauka osasuna ulertzeko moduan (ilea, orrazkera, bizarra, jantzia, arropen eta *sponsor*-en marka eta logotipo komertzialak...).

Aurreiritzi estereotipatu eta mugatzaile horiek lantzeko helburuarekin, esku-hartze didaktikoan Gorputz Hezkuntzak eta Artearen Hezkuntzak eskaintzen duten ezagutzak eta baliabideak erabili izan dira. Horrela, ikasleek Gorputz Hezkuntzan erreferente berri eta ez-normatiboak ezagutu zituzten joko-jolasen eta adierazpen motorraren bidez. Artearen Hezkuntzan, berriz, publizitatearen estereotipoak, estrategia bisualak eta mezu inplizituak identifikatzen ikasi zuten, eta emakume artista garaikideen obretan oinarrituz ekoizpen grafikoak sortu zituzten estereotipo bisualak salatzen, modu honetan, ikasleak ikusizko kulturaren prosumitzaile kritiko bilakatuz. Tutoretzako bi saio ere erabili ziren haien ikuspuntuak eta iritziak partekatzeko, eta ikasitakoa hitzen bidez hausnartu eta zabaldu ahal izateko. Proiektu honen emaitzen bidez ondorioztatu dezakegu diziplinartekotasunak, irakasleen arteko koordinaziorako zailtasunak izan arren, abantailak ere badituela. Horien artean aipagarrienetakoa da ikasleen errealtatean dauden arazoei aurre egiteko (kasu honetan osasuna eta gorputzaren itxurari buruzko aurreiritzi eta mitoak) arlo bakoitzak jakintzagai eta baliabide desberdinak eman ditzakeela, ikasleei ikuspuntu askotarikoagoak eskainiz. Gainera, diziplinartekotasun horretan lengoaia desberdinak erabiltzeko aukera badago, umeei beren iritziak adierazteko bideak zabaltzen zaizkie, esku-hartze honetan gertatu den bezala, lengoaia grafiko eta motorraren bitartez egindako hausnarketak hitzen bidezko narrazioak aberastu baitituzte.

Esku-hartzearen diseinuan, metodologiaren aldetik prozedura aktibo eta erakargarriak erabili nahi izan dira, plastika eta gorputz-hezkuntzako ikasgaiak aukera hori eskaintzen baitute. Emaitzetan ikusi den bezala, jolasen eta ekoizpen plastikoen bidez kontzeptu teoriko konplexuak landu daitezke, eta ikasleak horiek ulertzeko, barneratzeko eta praktikan jartzeko, motibazioa erakutsi dute. Horretaz gain, proiektu honen alderdi teorikoa diseinatzerako orduan, ez zaie soilik curriculum formalaren irizpideei jarraitu, baizik eta honen hutsuneak ere hartu dira kontuan. Hori horrela izanda, osasuna bere osotasunean ulertu izan da, ongizate fisikoa zainitzeaz gain gorputz-itxuraren eta ongizate psikologikoaren arteko erlazioetan hausnartuz, eta azken finean honi buruzko ikuspegi mugatu eta estereotipatuak ikasleriaren autoestimuan eta ongizate sozialean izan dezateen eragina lehenetsiz. Aldi berean, (ikusizko) curriculum ezkutuak sustatzen dituen botere-banaketa asimetrikoak ere kontuan izan dira, bai irakaskun-

tza-prozesuan bai ikasketa-prozesuan honekiko jarrera kritikoa sustatuz. Helburu horrekin, bai Gorputz Hezkuntzako saioetan bai Artearen Hezkuntzako saioetan, emakumezko erreferente garaikideei eman zaie protagonismoa, eta eredu ez-normatiboekin edo ikusizko kulturaren estereotipoekin bat ez datozen erreferente famatuak ere erabili dira eredutzat (adinduak, arrazializatuak, aniztasun fisiko edo psikikoa dutenak, eta abar). Ikuspegi ideologiko honek parte-hartzaileen aurreiritzi estereotipatuak apurtzen lagundu duela ikusi da ikerketaren emaitzetan.

Amaitzeko, esan beharra dago, nahiz eta ikerketa honen emaitzak oso positiboak eta adierazgarriak izan, erabilitako lagina txikia dela, eta, beraz, ezin ditugula orokortu lan honetan jasotako datuak. Izan ere, proiektua, bai gaiaren aldetik bai diziplinartekotasun modalitateagatik, berria zen eskolan, eta horregatik gela bakar baten erreallitertera moldatu izan da eskuhartzea, gelako ikasle eta irakasleen testuinguruaren ezaugarriak kontuan hartuz, ikerketaren bidez bere egokitasuna baloratzeko asmoarekin. Hala ere, parte hartu duten ikasle eta irakasleen erantzun eta emaitza onek erakusten diguten bezala, proiektu honek Artearen Hezkuntzaren eta Gorputz Hezkuntzaren arteko loturei buruz ikertzen jarraitzeko atea irekitzen ditu, gaur egungo irudi-jarioaren bidez hedabideek saltzen dizkiguten gorputz idealizatuen aurrean gure ikasleei baliabide eta ikuspuntu kritikoa garatzen laguntzeko.

ERREFERENTZIAK

- Acaso, M eta Nuere, S. (2005). El curriculum oculto visual: aprender a obedecer a través de la imagen. *Arte, Individuo y Sociedad*, 17, 207-220. or. <https://www.redalyc.org/pdf/5135/513551273010.pdf>
- Acaso, M. (2014). *La educación artística no son manualidades. Nuevas prácticas de la enseñanza de las artes y la cultura visual*. Los libros de la Catarata.
- Acaso, M. eta Megías, C. (2017). *Art Thinking*. Espasa Libros.
- Acaso, M. eta Megías, C. (2019). *Reduvolution. Hacer la revolución en la educación*. Paidós Educación.
- Acosta, J. (2016). Interdisciplinarietà y transdisciplinarietà: perspectivas para la concepción de la universidad por venir. *Alteridad*, 11(2), 148-156. or. <http://doi.org/10.17163/alt.v11n2.2016.01>
- Agirre-Larizgoitia, A., Madariaga-López I. eta Gutiérrez Ajamil, E. (2020). Prácticas prosumidoras para la creación de una mirada crítica en tiempos hipervisuales. *Tercio Creciente (Monográfico extraordinario II)*, 125-136 or. <https://dx.doi.org/10.17561/rtc.extra2.5730>
- Alcántara, G. (2008). La definición de salud de la Organización Mundial de la Salud y la interdisciplinarietà. *Sapiens. Revista Universitaria de Investigación*, 9. zbk., 93-107 or. <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=41011135004>
- Antunez, N., Avila, N. eta Zaperato, D. (2008). *El arte contemporáneo en la educación artística*. Editorial Eneida.

- Arribas, S. eta Nogales, D. (2019). La imagen corporal en la asignatura de Educación física. *Revista Española de Educación Física y Deportes: REEFD*, 424. zbk. 97-112 or.
- Caceres, M. D. eta Diaz, P. (2008). La representación del cuerpo de la mujer en la publicidad de revistas femeninas. *Estudios sobre el Mensaje Periodístico*, 14. zbk., 309-327 or. <https://eprints.ucm.es/id/eprint/22112/1/11915.pdf>
- Chamorro, V. N. eta Tapia J. F. (2015). El discurso comunicativo en el manejo publicitario de marcas deportivas. Estudio de caso: Adidas y Nike. (Gradu amaierako lana). Universidad Politécnica Salesiana. Carrera Comunicación social. Quito. <https://dspace.ups.edu.ec/bitstream/123456789/9584/1/UUPS-QT07454.pdf>
- Contreras, O. R., Gil, P., García, M.L., Fernández, J. G. eta Pastor, J. C. (2012). Incidencia de un programa de Educación Física en la percepción de la propia imagen corporal. *Revista de educación*, 357. zbk. 281-303 or. DOI: 10-4438/1988-592X-RE-2010-357-061
- De Pascual, A., Megías, C. eta Morales, E. (2020). Cuestiones comunes en las residencias de artistas en escuelas. E. Morales-en (Ed.) *Esto lo hago yo. Residencias de arte en la escuela*. (1.go edizioa, 163-167 or.) Los libros de la Catarata.
- Domínguez, Y. (2021). *Maldito estereotipo. ¡Así te manipulan los medios y las imágenes!* Penguin Random House Grupo Editorial.
- Eusko Jaurlaritza (2020). Heziberri. *Araudia eta baliabideak*. Hezkuntza Saila. http://heziberri.berritzegunenagusia.eus/heziberri_eus/
- Fontcuberta, J. (2020). *La furia de las imágenes*. Galaxia Gutenberg.
- Gil, M. (2019). Running stereotypes. Un análisis de los estereotipos de género en las campañas de Nike y Adidas. (Gradu amaierako lana). Universidad de Valladolid. Grado en Publicidad y Relaciones Públicas. Segovia. (2021ko ekainaren 2an). <https://core.ac.uk/download/pdf/225143788.pdf>
- González, A. (2015). *Cultura corporal y estereotipos en las fotografías de los libros de texto de Educación Física editados durante la Ley Orgánica de Educación*. (Doktoretza tesia). Vigoko Unibertsitatea, Facultade de Ciencias da Educación e Deporte. <http://www.investigacion.biblioteca.uvigo.es/xmlui/bitstream/handle/11093/425/Cultura%20corporal%20y%20estereotipos.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Hernández, F. (2012). *Espigador@s de la cultura visual. Otra narrativa para la educación de las artes visuales*. Octaedro.
- Huerta, R. (2019). *Arte para primaria*. UOC.
- Llano Arana, L., Gutiérrez Escobar, M., Stable Rodríguez, A., Núñez Martínez, M., Masó Rivero, R., & Rojas Rivero, B. (2016). La interdisciplinariedad: una necesidad contemporánea para favorecer el proceso de enseñanza aprendizaje. *MediSur*, 14(3), 320-327. or. <http://scielo.sld.cu/pdf/ms/v14n3/ms15314.pdf>
- López-Villar, C. & Villaverde, M. A. (2018). Las chicas son fuertes, los chicos tienen ritmo. *Tándem: Didáctica de la educación física*, 60. zbk., 7-12 or.
- Martínez-Santos, R.; Oiarbide, A.; Aracama, A.; Founaud, M. (2021). Heziketa fisikoa Heziberri berrian: gidalerroak eta argudioak azaltzen. *Tantak*, 33(2), 29-47. <https://doi.org/10.1387/tantak.2223>.
- Mesias, J. M. (2019). *Educacion Artistica Sensible*. GRAÓ.

- Moya-Mata, I., Ros, C., Menescardi, C., eta Bastida, A. (2014). Estereotipos corporales en los libros de texto de Educación Física en Educación Primaria. *Habilidad Motriz*, 43. zbk., 25-32 or. <https://roderic.uv.es/bitstream/handle/10550/54938/105059.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Pastor-Vicedo, J. C., Gil-Madrona, P., Prieto-Ayuso, A. & González-Víllora, S. (2015). Los contenidos de salud en el área de educación física: Análisis del currículum vigente. *RETOS. Nuevas Tendencias en Educación Física, Deporte y Recreación*, 28. zbk., 134-140 or. <https://www.w.redalyc.org/pdf/3457/345741428025.pdf>
- Pastor-Vicedo, J. C., Sanchez-Oliva, A., Sanchez-Blanchart, J. eta Martinez-Martinez, J. (2019). Estereotipos de género en educación física. *Sport TK: revista euroamericana de ciencias del deporte*. 8. zbk., 23-31 or. <https://doi.org/10.6018/sportk.401071>
- Patino, A. (2020). El currículum oculto en la educación universitaria: Un estudio de caso en la Universidad de Panamá. *Acción Y Reflexión Educativa*, (45), 60-85. <https://doi.org/10.48204/j.are.n45a3>
- Ramírez, G. (2011). Body stereotypes in sport video games covers. Universidad de Sevilla. Departamento de Educación Física y Deporte. *Revista Internacional de Medicina y Ciencias de la Actividad Física y del Deporte*, 11. zbk., 407-420 or. https://idus.us.es/bitstream/handle/11441/39409/Estereotipos_corporales_en_las_portadas_de_los_videojuegos.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Ramírez, G., Piedra de la Cuadra, J., Ries, F. eta Rodríguez, A. R. (2011). Estereotipos y roles sociales de la mujer en el cine de género deportivo. *Teoría de la Educación. Educación y Cultura en la Sociedad de la Información*, 12. zbk., 82-104 or. <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=201022652005>
- Rojas, J. L. (2010). La construcción de las noticias deportivas desde una mirada androcéntrica. De la invisibilidad a los estereotipos de la mujer deportista. *Vivat Academia*, 113. zbk., 122-136 or. <http://dx.doi.org/10.15178/va.2010.113.122-136>
- Sanz, J. M. M., Otegui, A. U., Guerrero, J. & Barrios, V. (2011). El somatotipo-morfología en los deportistas. ¿Cómo se calcula? ¿Cuáles son las referencias internacionales para comparar con nuestros deportistas?. *Lecturas: Educación física y deportes*, 159. zbk., 4-21 or.
- Táboas, M. I. (2010). Análisis de los estereotipos corporales y de los modelos de actividad física representados en las imágenes de los libros de texto de Educación Física. *Apunts Educación Física y Deportes*. 100. zbk., 88 or. <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=551656926011>
- Táboas, M. I. eta Rey, A. I. (2011). Los modelos corporales en la actividad física y el deporte: hacia una superación de los estereotipos desde la educación física escolar. *Revista Española de Educación Física y Deportes*, 392. zbk., 99 or.
- Terrones, A. L. (2018). Pensamiento dominante, educación y medios de comunicación. *Sophia, Colección de Filosofía de la Educación*, 24. zbk., 313-336 or.
- Vega S., Barredo D., eta Merchán, A. (2019). Percepción de los comportamientos y patrones corporales asignados a la mujer en publicidad. *Ámbitos. Revista Internacional de Comunicación*, 44. zbk., 162-180 or. DOI: 10.12795/Ambitos.2019.i44.10